

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Tanju Seyhan**

Babur Şah ve Aruz İmlası 4

Gholamreza Razmi Nevai ile Arif Erdebılı'ye Dayanarak
Ferhad'in Kimliğine dair bir Hipotez 18**Ozoda Tojiboyeva**"Favoyid ul-kibar" devoni nusxalarida
g'azal butunligining saqlanishi 43**Dilnoza Rustamova**Alisher Navoiy toshbosma devonlarining
mo'tabar qo'lyozmalar bilan matniy-qiyosiy
tadqiqi 54**ADABIYOTSHUNOSLIK****Boqijon To'xliyev**Nasimiy va Navoiy she'riyatining g'oyaviy
mushtarakligi 72**Qodirjon Ergashev**"Maxzan ul-asror"ning o'ziga xosligi va
g'oyaviy-estetik mohiyatiga doir 85**LINGVISTIKA****Samixon Ashirboyev**Alisher Navoiy nasriy asarlarida uyushiq
kengaygan kesimlarning sintaktik-semantik
xususiyatlari 98**Baxtiyor Abdushukurov**

So'z o'zlashtirish an'anasi 108

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOTOLOGY****Tanju Seyhan**

Babur Shah and Aruz Spelling 4

Gholamreza Razmi Based on Nevai and Arif Ardabili a Hypothesis
about the Identity of Ferhad 18**Ozoda Tojiboyeva**The Preservation of Ghazal Integrity in the
Manuscript Copies of the *Fawāyid al-Kibār*
Dīvān 43**Dilnoza Rustamova**Textual-Comparative Study of Alisher Navoi's
Lithographed Divans with Reliable
Manuscripts 54**LITERATURE****Bokijon Tukhliev**The Ideological Commonality of Nasimi
and Navoi's Poetry 72**Qodirjon Ergashev**On the uniqueness and ideological and
aesthetic essence of *Makhzan ul-Asror* 85**LINGUISTICS****Samikhon Ashirboev**The Syntactic-Semantic Characteristics of
Coordinated Extended Predicates in the
Prose of Alisher Navoi'i 98**Bakhtiyar Abdushukurov**

The Tradition of Lexical Borrowing 108

LINGVISTIKA

LINGUISTICS

Alisher Navoiy nasriy asarlarida uyushiq kengaygan kesimlarning sintaktik-semantik xususiyatlari

Samixon Ashirboyev¹

Abstrakt

O'zbek tilshunosligida kesimi unga bog'langan sintaktik strukturalar bilan kelishi kesim tarkibining kengayishi sifatida qaralayotganligi ma'lum. Alisher Navoiy nasriy asarlarida bunday sintaktik strukturalar uyushiq holda ham qo'llanganiki, ularni qo'shma gap sifatida ham talqin qilishga harakatlar bo'lgan, lekin ularning bir predikativ markazga egaligi jihatidan bunday qarashning mavjud sintaktik vaziyatga mos emasligi tan olindi va uyushiq kesimlar sifatida talqin qilinishi e'tirof etilmoqda. Bunday kesimli gaplar Alisher Navoiy tomonidan badiiylikni ta'minlash uchun ham qo'llanganligi ma'lum bo'lib qolmoqda. Ta'kidlash joiz, bunday kengaygan va uyushiq kesimlar o'zaro bog'lovchisiz va bog'lovchilar bilan sintaktik munosabatga kirishgan.

Ushbu maqolada uyushiq kengaygan kesimlarning bog'lanish shakllari va semantik munosabatlari to'g'risida gap boradi.

Tayanch tushunchalar: *gap, sodda gap, qo'shma gap, hokim komponent, kengaygan kesim, uyushiq kesimli sodda gap, predikativ markaz, kengaygan kesimlarning o'zaro bog'lanishi.*

Kirish

Alisher Navoiy ijodining lingvistik xususiyatlariga qiziqish hamon keng qamrovga ega bo'lmoqda. Uning asarlari sintaksisi ham tadqiqot obyekti bo'lib keldi [Аширбоев 1990; Азимов; Раҳматов 2006]. Shuningdek, adib asarlari poetik sintaksis jihatidan ham o'rganila boshlandi. Bu borada N.Umarova va M. Rahmatovlarning ishlarini ko'rsatish mumkin [Умарова 2005; Умарова 2021; Rahmatov 2022].

Shuni ta'kidlash joizki, Alisher Navoiy asarlarining sintaktik

---

¹Samixon Ashirboyev – filologiya fanlari doktori, professor, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: samixon.ashirboyev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5202-6494

Iqtibos uchun: Ashirboyev, S. 2025. "Alisher Navoiy nasriy asarlarida uyushiq kengaygan kesimlarning sintaktik-semantik xususiyatlari". *Oltin bitiglar* 1: 98 – 107.

qurilishi o'ta murakkab bo'lib, aksariyat o'rinlarda nostandart strukturalarni hosil qiladi. Ular haqida maxsus maqolalar ham e'lon qilindi ham [Ashirboyev 2020].

Bu maqolada kengaygan kesimning sintaktik tabiatini tahlil qilish ko'zda tutilmagan, balki kengaygan kesimlarning [Sayfulayeva 2010, 353] sintaktik va uning mazmun munosabatlarini yoritish maqsad qilib qo'yilgan. Asosiy urg'u avvalo ularning bog'lanishiga qaratiladi.

Asosiy qism

Alisher Navoiyning nasriy asarlarida mazmun planiga ko'ra murakkab, ifoda planiga ko'ra esa murakkablashgan sodda gaplar ham mavjudki, bunday gaplarda bir ega pozitsiyasi saqlangani holda kesim guruhi undagi hokim so'z boshqaruvida kengayib keladi. Bu hol sodda gaplarni, so'zsiz, murakkablashtiradi. Bunday gaplar o'zbek tilshunosligida yoyiq kesimli sodda gaplar [Абдурахмонов 1962, 3-11], uning ikki va undan ortiq qo'llanishi esa o'sha yoyiq kesimlarning uyushishi deb yuritilgan edi [Ашурова, Убаева, Болтабоева 1962, 42].

Yana shuni ta'kidlash lozimki, biz fikr yuritmoqchi bo'lgan sintaktik hodisalardagi kesim guruhini tashkil qiluvchi komponentlar bir-biriga teng qiymatli, ya'ni har bir iborada mustaqil predikatsiya ifodalangan. Ular to'g'risida avvalgi ishlarimizda ma'lumot berilgan.

Kesimi kengaygan holda ikki va undan ortiq qo'llangan gaplarni sodda gap sathida o'rganishda bunday kengaygan kesimlarning alohida egasi bo'lmaganligi asosiy sababdir. Aslida bunday gaplar qo'shma va sodda gaplar oraligida bo'ladi [Вальгина 1978, 229]. Biz endi bevosita kengaygan uyushtirish kesimlar, shundan ushbu ishda fe'l boshqaruvli kengaygan kesimlar strukturasi va ularning o'zaro semantik munosabatlari to'g'risida bahs yuritimiz. Avvalgi ishlarda ikki komponentdan iborat kengaygan kesimli gaplarda *va*, *dag'i*, *ammā*, *yāxud* bog'lovchilarining qo'llanishiga to'xtalgan edik, bu ishda esa, qisman, ikki, asosan, ko'pkomponentli uyushgan kesimlarda *jā*, *ham*, *va ham*, *kim*, *čun* bog'lovchilari va bog'lovchi vazifasini bajaruvchi so'zlarning qo'llanishi hamda ular bog'lanishidagi semantik xususiyatlarga e'tibor qaratamiz.

Yā bog'lovchisi ish-harakat va holatlardan birining amalga oshishini bildirgan kengaygan kesimlarni bog'laydi: *Haq taālā alaryā insāf va rahm sarī tavassal bergāj yā bu marhum jafākāšgā sabr va tahammul* (MQ 115). Biroq adib asarlarida bunday

bog'lovchili gaplar juda kam uchraydi.

Čun bog'lovchisi. Bu bog'lovchini G'.Abdurahmonov va Sh.Shukurovlar sabab, sabab-natija, payt ergash gaplarni bog'lashda qatnashganligi va sodda gaplarda o'xshatish, qiyoslash ma'nolarida qo'llanganligini qayd qiladilar [Abdurahmonov, Shukurov 1973, 225-226]. Ashyoviy dalillar tahlili shuni ko'rsatadiki, *čun* bog'lovchisi gap boshida yoki kengaygan kesimlar boshida kelib, avvalgisi keyingisida yuz bergan ish-harakatning paytini bildiradigan uyushiq kesimlarni bog'lash vazifasini ham bajargan. Masalan: *Čun Musā ālājhissālām beš kūn yūrūdi, Tursinā tayīya jetišti* (TAH 340a). Bunda birinchi komponent payt mazmunini anglatgan. Uni hozirgi o'zbek adabiy tiliga transformatsiya qilganda *Musa alayhissalom besh kun yurgach* ko'rinishga ega bo'ladi.

Kengaygan kesimlarning ko'pkomponentli (uch va undan ortiq) qo'llanishi. Alisher Navoiyning nasriy asarlarida bunday kengaygan kesimlar faol qo'llangan. Ulardagi hokim komponentning qofiyalanishiga ko'ra ularning ikki turini qayd qilish mumkin:

1. Qofiyali qo'llanish. Bunda hokim komponent bir xil so'z shakllari bilan keladi: *Tavāze' xalqnī kiši muhabbatīya šifta qilur va ulusnī faālij muvaddatīya firifta qilur, dostluy gūlšānidā nazārat gūllāri ačar va ul gūlšāndin uns-u ulfat bazmīda tūrlūk gūllār sačar, mūtākābbir dushmanya mulājimat sari yol kōrkūzūr va mu'žib xasm xātīriya insānijit zavqin olturyuzur, tākrārij hajāsiz muddajni ujat sarhadiya bašqarur va te'dārij insāfsiz aduvni jamanliydin otkārūr* (MK 80). Bu kengaygan kesimlarning hokim komponenti *-r (ur/ūr)* formatida va o'zaro juftlikda qofiyalangan: *šifta qilur ↔ firifta qilur, ačar ↔ sačar, kōrkūzūr ↔ olturyuzur bašqarur ↔ otkārūr*. Ayni o'rinda asar badiiyligiga ham xizmat qilgan.

2. Qofiyasiz qo'llanish. Bunda *kengaygan kesimlarning hokim komponentlari turli fe'l shakllari bilan ifodalanadi*: *Gūštāsp zardušt dinini ūxtūjār qilib, elni ham ul millatqa kijūrdi va Rumda Qaysarya kiši jibārib, anī dayī bu dingā dalālat qildi* (TMA 18). Bunda *-b ↔ -di/dī* affiksli juftliklar uyushgan: *ūxtūjār qilib ↔ kijūrdi, jibārib ↔ dalālat qildi* hamda bu juftliklar o'zaro zidlikni hosil qilgan.

Ko'pkomponentli uyushiq kesimlar o'zaro bir-biri bilan bog'lovchilar (yoki bog'lovchisiz, bunda fe'lning turli amaliy shakllari va ular bilan birgalikda ko'makchilar) yordamida munosabatda bo'lishi mumkin.

Shuni aytish lozimki, ko'pkomponentli uyushiq kesimlarning dastlabkilari ko'pincha bog'lovchisiz teng munosabatda bo'lgan, bog'lovchilar esa asosan oxirgi ikki komponentni bog'lashda

qatnashgan. Bog'lovchilar dastlabki komponentlarni bog'lashda kam qo'llangan.

Va bog'lovchisi. Bu bog'lovchining o'zbek adabiy tili tarixidagi qo'llanish doirasini alohida ta'kidlash o'rinli bo'ladi, shu jumladan ko'p komponentli uyushgan kesimlarni bog'lashda ham faolligi kuzatiladi. Bu fikrni quyidagi o'rinlarda qo'llanishi ham tasdiqlaydi:

1. Eganing belgisini sanab ko'rsatadigan ko'pkomponentli uyushiq kesimlarning har birini bog'lagan: *Käräm bir jafäkäshniñ šiddätij yükin kötärmäkdür va anı ul suubattin ötkärmäkdür, birävniñ mehnäti xärrij hamlin qabul qılmaq va ul qilyanni tilgä keltürmämäk va ayızya almamaq va ul kişigä minnät qılmamaq va anıñ yüzigä köz salmamaq* (MQ 112). Bu misolda hokim komponent bo'lgan fe'l ikki gurug – bo'lishli va bolishsiz shaklda guruhlashgan. Bo'lishli shaklda: *kötärmäkdür ↔ ötkärmäkdür, qabul qılmaq ↔ açılmaq* juftligi; bo'lishsiz shaklda: *keltürmämäk ↔ almamaq, minnät qılmamaq ↔ salmamaq* juftligini hosil qilgan va ular o'zaro uyushgan. Faqat birinchi juftlik ikkinchi juftlik bilan bog'lovchisiz munosabatga kirishgan.

2. Hokim so'zi *-b* qo'shimchali ravishdosh bilan ifoda qilingan (ularning mazmun munosabatlari qanday bo'lishidan qat'iy nazar) ko'pkomponentli uyushiq kesimlarlar o'zaro bog'lovchisiz ham bog'lanadi: *Bahräm anı özidän emin qilib, Hindustänni yana aña berib, xirāž ta'jin qilib, Sind qiryayidin Ažam sarıyi vilājatlarnı alib, Rājnıñ qızı bilä nihājatsiz yarāy jasab, mülkigä keldi* (TMA 57). Ko'rinadiki, bunda saj' san'atidan foydalanilgan. Bunday kengaygan kesimlar ba'zan va bog'lovchisi orqali ham bog'langan: *Va mülüki tavājifdin köpini ul maqhur qıldı, mülkin alib va özigä munqad qıldı* (TMA 34). Bunda *mülkin alib* komponenti, körinib turibdiki, *özigä munqad qıldı* komponenti bilan va bog'lovchisi orqali bog'langan.

Ham bog'lovchisi takror qo'llangan ba oldinma-keyin yuz beradigan ish-harakatni ifodalovchi keyingi ikki ko'pkomponentli uyushiq kesimlarni bog'lagan: *Rustam ešitib, Xurāsāndin sipāh tartib, madājinya kelib, Āzarmıdoxt bilä masāf tutub, ham atasi qilyan muddaāni hāsıl qıldı, ham qaniya qasās qıldı* (TMA 79). Bu bog'lovchining takror qo'llanishi uni hozirgi o'zbek adabiy tili bilan yaqinlashtiradi.

Dayi bog'lovchisi ham oldinma-keyin yuz beradigan voqea-hodisani bildiruvchi eng so'nggi ko'pkomponentli uyushiq kesimlarni bog'lagan: *Isfändijār borib, Arjaspnı öltürüb, Turanni Bajtatqača alib, siñillärin äsirlikdän čıqarib, azim yanājim bilä keldi*

dayi saltanat *istid'āsi qildi* (TMA 19). *Bahrām-i Čubinā mutayyajjir bolub, aṇa jayij boldi dayi* Parviz atiya va aniṇ navkārliğā özin mansub qildi (TMA 68). Bu gaplarning birinchisida dastlabki, ikkinchisida esa oxirgi kengaygan kesimlarni bog'lagan. Shuningdek, juft-juft holda kelgan va oldinma-keyin yuz bergan voqea-hodisani ifodalovchi ko'pkomponentli uyushiq kesimlarlarni bog'lashda ham qatnashadi: *Damāvandni binā qildi, ammā anda gāhi bolur erdi dayi* *Istaxrni binā qildi, ammā köprāk avqāt anda bolur erdi* (TMA 1). Bu gapda birinchi juftlik *Damāvandni binā qildi, ammā anda gāhi bolur erdi*; ikkinchi juftlik esa *Istaxrni binā qildi, ammā köprāk avqāt anda bolur erdi* birikmalari bo'lib, ular o'zaro *dayi* bog'lovchisi orqali bog'langan. Quyidagi gapda ham *dayi* bog'lovchisi shunday vazifada kelgan: *El dayi aṇa muttafiq bolub xuruž qildilar dayi* *Sepāxān vālisini öltürüb, Zahhāk üstigā jürüdilār* (TMA 6). Bu gapdagi bizni qiziqtirgan bog'lovchi *el dayi aṇa muttafiq bolub xuruž qildilar* komponentidan so'ng qo'llangan *dayi* bog'lovchisidir. U *el* so'zi bilan ifoda qilingan ega tomonidan amalga oshiriladigan ish-harakatni bildirgan va *aṇa muttafiq bolub xuruž qildilar* hamda *Sepāxān vālisini öltürüb, Zahhāk üstigā jürüdilār* juft-juft holda qo'llangan komponentlarni bog'lagan. Ma'lumki, **dayi** bog'lovchisining bu funksiyasi hozirgi o'zbek adabiy tilida tugagan.

Ammā bog'lovchisi bir-biriga zid bo'lgan kengaygan kesimlarni emas, balki avvalgi kengaygan kesimga qo'shimcha ma'lumot, izoh ma'nosini ifodalaydigan kengaygan kesimlarni bog'lagan. Bungayuqoridagi gapyaqqol misol bo'la oladi. Undagi *anda gāhi bolur erdi* komponenti *Damāvandni binā qildi* komponentiga, *köprāk avqāt anda bolur erdi* komponenti esa *Istaxrni bino qildi* komponentiga qo'shimcha ma'lumot, izoh beradi, xolos. *Ammā* bog'lovchisining bunday vazifasi aslida qo'shma gaplarda qayd qilingan edi [Abdurahmonov 1974, 33]. *Ammā* bog'lovchisi ba'zan oxirgi kengaygan kesimlar oldida kelib ham yuqoridagi mazmuni ifoda qiladi: *Noširavān-ul-Ādil binni Qubād čün saltanat taxtīn mušarraḡ qildi va xilofat tojin sarafroz etti, Ardašer Bābākān qāidā va rusumīn ihjā qildi va aniṇ vasijatnāmalarini mutālaa qilib, ul dāstūr bilā amal qilurya mürtākib boldi, ammā adālat va šavqat qānunini andin dayi artturdi* (TMA 62). Bu gapdagi *adālat va šavqat qānunini andin dayi artturdi* kengaygan kesimi avvalgi komponentlardan anglashilgan mazmunga zid emas, balki uni yanada to'ldiradi. Bu xususiyat faqat adib asarlaridagina qayd qilinadi.

Va lekin bog'lovchisi. Bu bog'lovchi biz uchratgan misolda oldingi kengaygan kesimdagi mazmun keyingisida to'ldirilgan,

izohlangan kengaygan kesimlarni bog'laydi: *Min jašadi va lekin axir umrda qirq jil saltanat qildi dayi Sijāmāk oyli Hüşāñnikim, nābirāsi erdi, valiahd qilib, vafāsiz jahānya vīdā' qildi* (TMA 2). *Va lekin* bog'lovchisining bunday vazifasi "Qutadg'u bilig" asarida ham qayd qilingan [Abduraxmanov 1967, 140], lekin bu asarda u qo'shma gaplardagina bunday vazifada qo'llangan. *Va lekin* bog'lovchisining shunday variantda hozirgi o'zbek adabiy tilida qo'llanishi ham to'xtagan.

Vale bog'lovchisi. Bu bog'lovchi zidlovchi bog'lovchi bo'lib, buyuk o'zbek adabiy tili matnlarida shunday vazifada qo'llangan [Abdurahmonov, Shukurov 1973, 220]. Bu bog'lovchini G. Abdurahmonov ikkinchi qismida qo'shimcha ma'lumot, izoh ifodalanadigan qo'shma gaplarda qo'llanishini ko'rsatgan [Abdurahmonov 1974, 33].

Alisher Navoiyning nasriy asarlarida *vale* bog'lovchisi yuqoridagi vazifada kengaygan uyushiq kesimlarda ham qo'llangan: *Alqissa, Gūštāsp bu xabardīn vāqif bolyač, bu ishdin kōp pušajmān boldi, vale Isfandijār oyli Bahmanni valiahd qildi* (TMA 20). Haqiqatan ham, *Isfandijār oyli Bahmanni valiahd qildi* komponenti oldingi kengaygan kesim bilan zid mazmun munosabatida bo'lmay, balki avvalgi kengaygan kesim mazmunini yanada to'ldiradi, unga qo'shimcha ma'lumot beradi. *Vale* bog'lovchisining bunday vazifada qo'llanishini uning ko'p ma'noligidan deb ham qarash lozim bo'ladi. Ko'rinadiki, zidlovchi bog'lovchilarning Alisher Navoiyning nasriy asarlarida yangi ma'nosi, ya'ni keyingi kengaygan kesimlar avvalgisini yanada izohlaydigan, to'ldiradigan kengaygan uyushiq kesimlarni bog'lash vazifasida kelishi mumkinligi ma'lum bo'ladi. Buni Alisher Navoiyning nasriy asarlari tilining o'ziga xos xususiyati deb qarash mumkin.

Soñra ko'makchisi funksional bog'lovchi vazifasida kelib, va bog'lovchisining funksiyasini bajargan hamda oldinma-ketin yuz beradigan ish-harakat va holat mazmunini ifoda qiladigan kengaygan kesimlarni bog'lagan: *Biz ul söznikim, muttafiqun alajhdur, adā qilali, soñra ul sözlärnikim, muxtalifun fihdur, zikr qilib, har nimägākim, oxšaši köprāktur, qarār qilali* (TMA 30). Bu gapda *ul söznikim adā qilali* kengaygan kesimi *ul sözlärni zikr qilib* komponentiga *soñra* so'zi orqali bog'langan.

Soñra so'zi va *andīn* so'zlari bilan birikib, murakkab funksional bog'lovchi sifatida oldinma-ketin yuz bergan ish-harakatni bildiradigan kengaygan kesimlarni bog'lagan: *Gūdärz binni Erān, atasiniñ valiahdi erdi, čun pādšāhliqqa olturdi, Sām vilājatiya barīb,*

Yahjo alayhissalām qatli intiqāmiya juhudlarni qirdi, qalyanidin ba'zini avāra va ba'zini zalil qildi va andin soqra bani Isrāil qavmidin munqati' boldi (TMA 33). Bu gapdagi *qalyanidin ba'zini avāra va ba'zini zalil qildi* kengaygan kesimiga *bani Isrāil qavmidin munqati' boldi* kesimiga va *andin soqra* bog'lovchisi orqali bog'langan. Ma'lumki, mustaqil so'zlarning bog'lovchilik amalini bajarishi ilmiy adabiyotlarda *skreplar* deb yuritiladi [Qarang: Cheremisina, Kolosova 1987, 136]. Biz *skrep* termini o'rnida *funksional bog'lovchi* atamasini tavsiya etdik.

Čun bog'lovchisi. Bu bog'lovchi birinchi kengaygan kesim boshida keladi va hokim komponent *-di* qo'shimchali o'tgan zamon fe'li bilan ifodalanadi va bu bog'lovchi qatnashgan kengaygan kesim keyingisi bilan payt-natija, sabab-natila mazmun munosabatlarida bo'ladi: *Yalaš binni Firuz čun saltanat taxtin aldi, Suxrākim, atası zamanida vāzir va māmlākāt masālihida mushir erdi, anı hamul vuzarāt mansabiya ta'jin qildi va mülk ixtijārin aqa tapširdi* (TMA 59).

Čun bog'lovchisi birinchi kengaygan kesimlar boshida qatnashganda, shu iboradan keyin boshqa bog'lovchi qo'llanmaydi va u keyingi kengaygan kesim bilan bog'lovchisiz munosabatga kirishadi. To'g'ri, ba'zan *čun* bog'lovchisi birdan ortiq (biz uchratgan misolda ikkita) kengaygan kesimlarga ham aloqador bo'ladi va bunday paytda aloqador komponentlar orasida va bog'lovchisi qo'llanadi, lekin aloqador komponentlar keyingilari bilan o'zaro bog'lovchisiz munosabatga kirishadi. Bu yuqorida keltirilgan misolda ravshan ko'rinadi: *Noširavān-ul-Ādil binni Qubād čun saltanat taxtin mušarrafi qildi va xilāfat tāžin sarafrāz etti, Ardašer Bābākān qāida va rusumin ihjā qildi va anıq vasijatnāmalarini mutālaa qilib, ul dāstūr bilā amal qilurva mürtākib boldi, ammā adālat va šafqat qānunin dayi artturdı* (TMA 62). Bu gapda **čun** bog'lovchisiga *saltanat taxtin mušarrafi qildi va xilāfat tāžin sarafrāz etti* kengaygan kesimlari aloqador bo'lib, ulardan so'ng hech qanday bog'lovchi vosita qo'llanmagan, lekin unga aloqador kengaygan kesimlar o'zaro va bog'lovchisi orqali bog'langan.

Xulosa

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu kabi kengaygan kesimlarni qo'llashda Alisher Navoiy badiiy til vositalaridan juda ustalik bilan foydalanib, ayrimlarini radif-qofiya asosida saj' qilgan bo'lsa, ba'zilarida deyarli barcha kengaygan kesimlar orasida va bog'lovchisidan, ba'zi o'rinlarda esa teng bog'lovchilarning boshqa

turlaridan foydalangan. Shu bilan bir qatorda, bir xil bog'lovchilarni takrorlashdan qochish uchun bir necha bog'lovchilarni ketma-ket qo'llagan. Bu holat, ayniqsa, yuqorida va *lekin*, va *andin so'gra* bog'lovchi va funksional bog'lovchisiga keltirilgan gapda yaqqolroq ko'rinadi.

Kengaygan kesimlarning gap tarkibida, bu o'rinda Alisher Navoiy asarlari sodda gaplar tarkibida qo'llanishi buyuk adibning adabiy tildagi o'ziga xos mahorati deb qaralishi o'rinli bo'ladi va bunday gaplardan foydalanish davr adabiy tilining me'yorini hosil qilgan.

Qisqartmalar: V – Vaqfiya, ML – Muhokamat ul-lug'atayin, MN – Majolis un-nafois, MQ – Mahbub ul-qulub, NM – Nasoyim ul-muhabbat, TMA – Tarixi muluki Ajam, MSh – Munshaot, XM – Xamsat ul-mutahayyirin, HPM – Holoti Pahlavon Muhammad.

Adabiyotlar

- Абдурахмонов, Г. 1974. *Тарихий синтаксис*. Тошкент: Фан.
- Абдурахмонов, Г. 1962. "Ўзбек тили синтаксисиди мураккаб гаплар масаласига доир". *Ўзбек тили ва адабиёти масалалари*, 3. Тошкент.
- Азимов, И. 2001. *Алишер Навоийнинг насрий асарларида кесим марказли бир бош бўлакли гапларнинг шаклий ва мазмуний хусусиятлари*: Филол. фан. номз. ... дис. Тошкент.
- Аширбоев, С. 1990. *Алишер Навоийнинг насрий асарларидаги содда гапларнинг таркибий ва маъно хусусиятлари*: Филол. фан. док. ... дис. Тошкент.
- Ашурова, Д., Убаева, Ф., Болтабоева, Ҳ. 1962. *Гапнинг уюшган ва ажратилган бўлаклари*. Тошкент: Фан.
- Валгина, Н. С. 1978. *Синтаксис современного русского литературного языка*. Москва: Высшая школа.
- Маҳмудов, Н. М. 1984. *Ўзбек тилидаги содда гапларда семантик-синтактик асимметрия*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Раҳманов, М. 1971. *Синтаксические особенности языка газеты "Туркистон вилоятининг газети"*: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ташкент.
- Раҳматов, М. 2008. *Алишер Навоий насрий асарларида эргаштирувчи боғловчили гапларнинг синтактик-семантик хусусиятлари*: Филол. фан. номз. ... дис. Тошкент.
- Rahmatov, M. 2022. "Bayt intonatsion strukturasi va intonatsion kuchli pozitsiyasi". *O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv*. Toshkent: Donishmand ziyosi.
- Sayfullayeva, R.R., Mengliyev, B.R., Raupova, L.R., Qurbonova, M.M., Abuzalova, M.Q., Yo'ldos'hev, D.N. 2019. *Hozirgi o'zbek tili*.

Toshkent (elektron variant).

- Умарова, Р. 2005. *Алишер Навоий мақтасида сабаб ва оқибат муносабатининг ифодаланиши*: Филол.фан.номз. ... дис. Фарғона.
- Умарова, Н. 2021. *Алишер Навоий асарларининг лисоний-концептуал тадқиқи*: Филол. фан. докт. ... дис. (ДсС). Фарғона.
- Черемисина, М.И., Колосова, Т.А. 1987. *Очерки по теории сложного предложения*. Новосибирск: Наука.
- Ғуломов, А. Ғ., Асқарова, М. А. 1965. *Ҳозирги ўзбек адабий тили*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Ashirboyev, S. 2020. "Forms of interactions in simple sentences in prose of Alisher Navoi are one the tools of complicating the sentences". *Tteoretical & applied scence. Phladelphia*.
- Ashirboyev, S. 2020. "Suntactic redundancy and tautology in complicated simple sentences in old uzbek language (based on the materials the prose of Alisher Navoi)". *Jornal of critical riviers, India*.

The Syntactic–Semantic Characteristics of Coordinated Extended Predicates in the Prose of Alisher Navo'i

Samikhan Ashirboev¹

Abstract

It is known that in Uzbek linguistics the presence of a sentence with syntactic constructions attached to it is considered as an extension of the sentence structure. In the prose works of Alisher Navoi, such syntactic constructions are used both in a unified form, and there were attempts to interpret them as complex sentences, but since they have one predicative center, it is recognized that such a view does not correspond to the existing syntactic situation, and their interpretation as combined sentences is recognized. It is known that such sentences were also used by Alisher Navoi to ensure artistic quality. It is worth noting that such extended and combined sentences entered into syntactic relations with each other without conjunctions and with conjunctions. This article considers the forms of communication and semantic relations of combined extended sentences.

---

¹ Samikhan Ashirboev – Doctor of Philological sciences, Professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navo'i.

E-mail: samixon.ashirboyev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5202-6494

For citation: Ashirboev, S. 2025. "The Syntactic–Semantic Characteristics of Coordinated Extended Predicates in the Prose of Alisher Navo'i". *Golden Scripts* 1: 98 – 107.

Key words: *sentence, simple sentence, complex sentence, dominant component, extended sentence, simple sentence with a compound sentence, predicate center, relationship of extended sentences.*

References

- Abdurahmonov, G. 1974. *Tarixiy sintaksis*. Toshkent: Fan.
- Abdurahmonov, G. 1962. "O'zbek tili sintaksisida murakkab gaplar masalasiga doir". *O'zbek tili va adabiyoti masalalari*, 3. Toshkent.
- Azimov, I. 2001. *Alisher Navoiyning nasriy asarlarida kesim markazli bir bosh bo'lakli gaplarning shakliy va mazmuniy xususiyatlari*: Filol. fan. nomz. ... dis. Toshkent.
- Ashirboev, S. 1990. *Alisher Navoiyning nasriy asarlaridagi sodda gaplarning tarkibiy va ma'no xususiyatlari*: Filol. fan. dok. ... dis. Toshkent.
- Ashurova, D., Ubaeva, F., Boltaboeva, H. 1962. *Gapning uyushgan va ajratilgan bo'laklari*. Toshkent: Fan.
- Valgina, N. S. 1978. *Sintaksis sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Mahmudov, N. M. 1984. *O'zbek tilidagi sodda gaplarda semantik-sintaktik asimmetriya*. Toshkent: O'qituvchi.
- Raxmanov, M. 1971. *Sintaksicheskie osobennosti yazyka gazety "Turkiston viloyatining gazetasi"*: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Tashkent.
- Rahmatov, M. 2008. *Alisher Navoiy nasriy asarlarida ergashtiruvchi bog'lovchili gaplarning sintaktik-semantik xususiyatlari*: Filol. fan. nomz. ... dis. Toshkent.
- Rahmatov, M. 2022. "Bayt intonatsion strukturasi va intonatsion kuchli pozitsiyasi". *O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv*. Toshkent: Donishmand ziyosi.
- Sayfullaeva, R. R., Mengliev, B. R., Raupova, L. R., Qurbonova, M. M., Abuzalova, M. Q., Yo'ldoshev, D.N. 2019. *Hozirgi o'zbek tili*. Toshkent (elektron variant).
- Umarova, R. 2005. *Alisher Navoiy maqtasida sabab va oqibat munosabatining ifodalanishi*: Filol. fan. nomz. ... dis. Farg'ona.
- Umarova, N. 2021. *Alisher Navoiy asarlarining lisoniy-konseptual tadqiqi*: Filol. fan. dokt. ... dis. (DSc). Farg'ona.
- Cheremisina, M.I., Kolosova, T.A. 1987. *Ocherki po teorii slojnogo predlozheniya*. Novosibirsk: Nauka.
- G'ulomov, A. G., Asqarova, M. A. 1965. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'qituvchi.
- Ashirboyev, S. 2020. "Forms of interactions in simple sentences in prose of Alisher Navoi are one the tools of complicating the sentences". *Tteoretical & applied science. Philadelphia*.
- Ashirboyev, S. 2020. "Suntactic redundancy and tautology in complicated simple sentences in old uzbek language (based on the materials the prose of Alisher Navoi)". *Jornal of critical riviers, India*.